

Момчило Т. Селесковић
СРБИЈА У НЕМАЧКОМ ЈАВНОМ МЊЕЊУ
1914–1918.

ЕДИЦИЈА
СРБИЈА 1914–1918

Уредник
Зоран Колунџија

Изворно издање
Momčilo Selesković SRBIJA U NEMAČKOM
JAVNOM MNJENJU : OD 1914. DO 1918.
[preveo sa francuskog Petar Novaković];
[priređio Marinko Lolić], Beograd : Rad, 1996.

Copyright © ИК Прометеј, Нови Сад, 2025.

Издавање *Едиције Србија 1914–1918* подржали су

Министарство културе и информисања Републике Србије

Град Нови Сад – Градска управа за културу
[Ставови аутора изнети у књизи, не изражавају ставове
органа који је доделио средства за суфинансирање]

МОМЧИЛО Т. СЕЛЕСКОВИЋ

СРБИЈА
У НЕМАЧКОМ
ЈАВНОМ МЊЕЊУ
1914–1918.

Појовор
др Владимир Умељић

ПРОМЕТЕЈ
НОВИ САД

РТС

РАДИО-ТЕЛЕВИЗИЈА СРБИЈЕ
БЕОГРАД

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

АРХИВ
ВОЈВОДИНЕ

УВОД

I

Не рачунајући немачке стручњаке, можемо рећи да је пре рата Србија била врло мало позната немачкој јавности. Представа коју су Немци имали о Србији била је или потпуно апстрактна или добијена посредством Аустрије. Немци су знали да Србија има народну поезију вредну пажње јер се њоме бавио Гете. Међутим, права немачка сазнања о Србији сводила су се само на оно што су Аустријанци сматрали да о Србији треба рећи.

Тек је рат натерао Немце да се ближе позабаве Србијом, да не понављају више оно што други кажу него да дођу до сопственог мишљења. Цео немачки народ, а не као пре рата само појединци – покоји научник, политичар или трговац – дошао је непосредно у додир са Србима. Многи Немци су као војници боравили у Србији. Тако су Немци, захваљујући рату, стекли о Србији много разноврсније и богатије представе него пре рата. Ево шта о тој промени каже социјалистички посланик бившег Рајхстага Вендел, недавно постављен за амбасадора Републике Немачке у Београду, у својој књизи, која представља пример разумљивог излагања и непристрасног расуђивања¹. „Код нас су Срби оклеветани више него иједан други европски народ. Иако су се трудили

¹ *Südosteuropäische Frage* (Pitanje Jugoistočne Evrope, Berlin, 1918). У тој књизи, чије се објављивање временски подудара са писањем нашег рада, сажето су приказани, без већих измена, чланци које наводимо.

да не изазивају подсмех, у томе нису успевали све до тренутка, када је, крајем јула 1914, букнуо светски пожар, изазван једним српским случајем, и када је свет престао да се смеје... Рат нас је научио да другачије оцењујемо војне напоре Србије. Врховни генералштаб је открио у Србима противнике неукротиве снаге и непоколебљиве упорности. А наши војници су у чуду гледали ту земљу, где и најмање село има школу, и то врло добру, и тај народ који се, како кад, опходио према њима са добронамерном учтивошћу или са ненаметљивим достојанством и тако показивао своју урођену увиђавност“ (стр. 180 и даље).

Шта немачки грађани мисле о Србима можемо сазнати из њихових одговора на два питања: а) *Зашто је Србија њроблем?* и б) *Како решити њај њроблем?* Од њиховог става у тим одговорима зависи како ћемо обрадити прикупљени материјал.

Одговарајући на питање под а) они кажу оно што знају, што су чули, што су прочитали. Из одговора се види да ли им је јасно шта се тражи тим питањем. У овом случају они износе само своје утиске, своје *мишљење*.

Међутим, кад предлажу решење проблема под б), то значи да имају свој поглед на тај проблем. Није важно да ли је тај њихов поглед далековид или кратковид, субјективан или објективан, добар или лош. Овде одговор није више утисак него израз *личној стињава*.

Ако је то тако, одмах знамо како ћемо обрадити материјал. У првом случају, треба прикупити неповезане утиске и направити од њих целину. Међутим, у другом случају решење се мора извести из погледа дотичног појединца. Према томе, у првом делу обраде добијамо пресек мишљења целог једног народа: његова вредност је у томе што представља слику једног јавног мњења. Други део обраде вреди онолико колико и свако појединачно мишљење.

У ствари, Немци појединачно у свом мишљењу углавном сви теже истом циљу: немачкој превласти. У том смислу,

политичари немају потребе да гледају на финесе, које раздвајају појединачна мишљења, али их теоретски истраживачи морају уочавати, кад је реч о политичким доктринама. За те истраживаче није довољно да теорије Хардена и Наумана, на пример, подведу под заједничке именитеље а то су империјализам односно пангерманизам и томе слично, него се они морају трудити да утврде шта посебно карактерише сваку такву теорију и по чему се она разликује од других.

Ми смо покушали да све то урадимо у првом и другом делу ове студије.

II

Може се поставити питање да ли је умесно штампати овај рад у садашњем тренутку? Зар није боље сачекати да се прво реше проблеми настали овим ратом па да се тек онда чује шта мисли наш дојучерашњи непријатељ?

Међутим, чак и теоретски гледано, за једну политику која рачуна на успех, не би било добро да занемарује другачије мишљење. Не би било добро, и то из два разлога:

Прво, због наших пријатеља, и друго, због нас самих.

Ствар за коју се ми боримо није лаж која не сме да се суочи са истином. Онима који су заинтересовани за ту ствар морамо дати могућност да у њу поверују. Да процене разлоге за и против и да сами донесу свој суд.²

Са друге стране, не би било у нашем интересу да не чујемо шта мисли онај, који је до јуче био наш противник. Ако

² Следећи текстови пружају читаоцима све што им је потребно да се снађу: R-J. Odavić, *Bibliographie française sur les Serbes, Croates et Slovènes* (у издању аутора); *Le Bulletin Yougoslave*, у издању Југословенског одбора; Публикације друштва *Yougoslavia*; *La Serbie*, недељни лист (Женева); *La Patrie Serbe*, месечник (Париз); *L'Almanach* за 1918. (Женева) у којем се могу наћи библиографије француских, енглеских и италијанских аутора; J. Cvijić, *La Péninsule Balkanique* (Париз, 1918). На крају овог рада дајемо немачку библиографију коју смо користили.

не знамо шта нам мисли сусед, значи да нисмо спремни да му се сутра одупремо.

III

Први наш задатак јесте, дакле, да будемо непристрасни. Шта то значи? То да о савременој историји можемо непристрасно судити тек кад прође доста времена од рата и кад он буде далеко иза нас.

Међутим оно што сада можемо да учинимо јесте, не да дајемо коначне судове, него да изнесемо чињенице.

Тако постављен задатак може се још посматрати из два друга угла: а) из угла у коме се чињеница види као догађај б) из угла у коме се чињеница види као стање духа.

Наш циљ у овој студији није да проучавамо историјске догађаје него да се потрудимо да прикажемо једно стање духа: овде није реч о одређеним збивањима него о томе како су их људи доживели. Према томе, ми овде наводимо мишљења Немаца о Србима не зато што су објективна него зато да се види како Немци гледају на поменуте догађаје, да се чује њихово мишљење, да они говоре сами о себи.

Према томе, овај рад је објективан зато што преноси мишљења Немаца онаква каква јесу, а то значи у свој њиховој субјективности. Трудимо се да прикажемо шта један народ мисли о одређеној теми и да тако, макар мало, допринесемо упознавању психологије тог народа.

IV

Резултат који тиме добијамо, може се тумачити двојако:

1. Износећи своје мишљење о Србима, Немци посредно говоре о себи;

2. Тиме отварају очи онима о којима тако мисле, што значи Србима. Ово Србима може послужити као путоказ у два правца:

а) Да заузму правилан став према Немцима. Знајући шта Немци о њима мисле, Срби могу закључити како ће се Немци према њима убудуће понашати.

б) Да заузму правилан став према себи. И кад је препуна мржње и крајње неповољна, критика може бити корисна.

Став под а) има практичан значај. За наше будуће односе неопходно је да се зна шта ко мисли о поједином питању. Стога став немачког јавног мњења овде служи за општу оријентацију.

Став под б) има теоретски значај. Треба утврдити зашто Немци лоше мисле о Србима? (Јер, као што ћемо видети, њихово мишљење је веома лоше.) Како је могло доћи до таквог мишљења? Зар Срби нису хтели управо оно што и остали народи: да постоје? Једина разлика је у томе што су Срби морали да се боре са већим препрекама него други народи. И пошто су већ имали снаге да их савладају, није ли њихова заслуга утолико већа? Зар тиме што се жилаво одупиру угњетачу, био он Турчин или Аустријанац, они не доказују своје право да постоје? Зар њихова жеђ за животом није доказ њихове способности, а тиме и јемство за будућност! Како је онда могуће да цео један народ о њима лоше мисли и да су Срби са тако много труда тако мало постигли? Прво су нас Турци приморали да им се одупремо оружјем а сада нас Аустро-Немци терају да се одупиремо и духом. Више није ствар у томе да само постојимо него да постојимо на одређен начин, не на неки други, да будемо оно што јесмо: Југословени.

V

У овом раду, чија је тема: шта мисле Немци о Србима, само ћемо примера ради наводити мишљење Југословена о Немцима.

У нашем раду бавићемо се историјом мишљења а не историјом догађаја: зато ћемо избегавати да говоримо о политици у ужем смислу речи. Дипломатска преписка (беле, плаве

књиге итд.) као и политички и историјски догађаји послужиће нам само да илуструјемо немачке ставове какви јесу. Прикупили смо мишљења свих независних појединаца, то јест оних који нису представници званичне политике, до којих смо могли доћи, изнета у научном облику, или без одређеног повода, по сећању, или у неvezаном размишљању.

У поређењу са документацијом о Бугарској, а нарочито о Белгији, савремена немачка документација о Србији, које има све више откако југословенско питање добија на значају, још је ограниченог обима. Да бисмо оправдали назив нашег рада, морали смо тражити изворе и у књигама, где Србија није главна тема него се само узгред помиње, затим у часописима, и најзад у дневним листовима, које овде наводимо, само кад преносе неко мишљење.

VI

Ово последње је разлог што наш рад не можемо сматрати потпуним. Често се догађало да дуго истражујемо и да на крају ништа не нађемо. Можда ће неко зажалити што нисмо проучили јавно мишљење у Немачкој пре рата. Тек кад се та област темељно истражи, овај рад ће коначно бити готов. А дотле читаоцу овде нудимо први пут сређен преглед мишљења савремених Немаца о Србији, до немачке Револуције.

Први део
МИШЉЕЊА

1. ОПШТЕ НАПОМЕНЕ

*Ослушкујуће шћа неїријатїељ їовори о вама.
Чак и кад вас куди. Наїреїниїе сва чула да осейїиїе
шћа се сїрема у веїїиичиїем лоницу їреко зида.
Ко у овом райїу још није скуїио храбростїи да све види
и неосейїљивостїи да све чује, није достїојан јунака своје земље.*

Maximilian Harden: *Krieg und Friede*, књ. I, стр. 130)

Немци највише греше не зато што су неправедни према Србима, него зато што их не познају: то непознавање је узрок њихове неправедности. Ово је први, најјачи и најпоузданији утисак који човек стиче кад чита књиге и чланке у часописима и новинама, где се говори о Србима.

Нема много Немаца који улажу труд да сазнају истину о Србији уместо што износе свој утисак о њој. И међу тим ретким људима мало је оних којима та истина користи да промене мишљење а не да конструишу теорије пуне предрасуда. Немци о Србији најчешће суде са гледишта које је њој страна. Они обично на српске прилике примењују немачка схватања. Неправда, као нужна последица таквог стања, није друго до противречност у коју Немци упадају сами са собом: то значи да они греше у поступку.

Чак и у Аустрији, где југословенско питање има практичан и актуелан значај, нема много интересовања за стање у Југославији, нити је то стање нарочито познато. Још 1918. године, гроф од Барбо Вахенштајна може да каже у чланку објављеном у *Neue Freie Presse* (од 20. марта, под насловом

„Die südslavische Frage“) да је за широку аустријску јавност југословенско питање нешто сасвим ново и да она зато о њему нема одређен став.

Ако не рачунамо аустријске Југословене и појединце, који због свог посла или другог разлога морају да се баве нашим питањима и представљају изузетак, аустријски социјалисти су ти који имају највише интересовања за нас и који су према нама показали најмање нетрпељивости. Социјалистички часопис *Die Neue Zeit* (од 16. новембра 1917) чак објављује превод једног чланка („Serbiens Drang nach dem Meere“) од српског социјалисте Туцовића, који је погинуо у рату против Аустрије, и за кога Виктор Адлер каже, како пише *Neue Zeit*, „да је један од најспособнијих и најпааметнијих људи Социјалдемократске интернационале“.

Немачко мишљење о Србима може се свести на два основна става: а) Срби су народ краљеубица; б) српски војник је без мане. Ма колико ти ставови звучали тривијално, они се понављају тако често, да то човека наводи на размисљање. Како је могуће да се мишљење целог једног народа о другом народу своди на тако тривијалне и површне судове.

Од свега што су Срби урадили, Немци су запамтили само то да су они убијали крунисане владаре. Не удубљујући се у ствар, Немци су те историјске чињенице прогласили као особину самог српског народа. Гола чињеница била им је довољна да донесу пресуду без суђења. Зар такав став Немаца не показује да они о владару као таквом имају неповољно мишљење? Да ли је баш Немац тај који осуђује Србе, или ће пре бити да та осуда долази од њему својственог схватања државе, које је плод њеног претходног развоја?

Било је потребно да се појави српски војник, да Немац осети на себи његову снагу па да о Србима не мисли више лоше него добро, да схвати да Срби имају особине које се могу ценити а не осуђивати. Да ли је истина увек парадоксална? Да ли људи могу једни друге разумети само ако се

међусобно уништавају. Зар понашање Немаца према Србима, које се испољава кроз њихово мишљење о њима, није на жалост симболично у том погледу?

Иако се не добија скоро ништа, кад се немачко мишљење о Србима оцењује по својој садржини, оно може постати занимљиво ако се оцењује на други начин. Кад се неко такво мишљење испитује одвојено од осталих, може изгледати да оно нема никакву вредност, али у поређењу са другим мишљењима оно може нешто да значи. Упоређујући једно мишљење са другим, примећујемо да се она могу делити по врстама; проналазећи сродност међу њима, можемо их стављати у различите групе. И тако, уместо безвредних мишљења, која ништа не изражавају, ми добијамо слику.

2. СРБИ

На питање о томе каква је судбина заробљеника у Србији, Харден одговара (*Zukunft* од 16. октобра 1915): „Никад нисам имао везе ни са једним Србином“. И да би могао да одговори, он мора да се позове на извештаје гђице Штурценегер и г. Ди Бошеа који, како он изјављује, углавном кажу то исто.

Други Немци не задовољавају се тиме да признају своје незнање. То је разлог што они дају не само произвољне судове него износе и нетачности, које наводе као историјске чињенице. Тако, на пример, Демерт (*Der serbische Feldzug*, Лајпциг, 1916, стр. 15) говори о једанаест политичких партија у Србији, а извесни др В. Л. у *Das grössere Deutschland* (од 8. јула 1916) каже за г. Спалајковића, који је амбасадор Србије у Русији, да је председник Владе.

а) НАРОД УБИЦА

Кад Немци размишљају о Србима, не само што увек полазе од сарајевског атентата него и сматрају да се по том атентату најбоље познаје српски карактер. „За широку немачку јавност (*Allgemeinheit*) Србија је земља краљеубица. Та јавност зна да су Срби болесно амбициозна, мегаломанска и ратничка нација“, тврди Демерт (*Der serbische Feldzug*, стр. 7) и додаје (стр. 67): „Људи су говорили све најгоре о Србији, о њеном сиромаштву, о њеној дивљини, о српском народу и о његовој склоности да одсеца носеве и уши непријате-

љу, о томе како се жене и деца боре на фронту.“ То мишљење налазимо свуда. Зато је природно да Срби буду „српске свиње“ (Гомол: *Im Kampf gegen Russland und Serbien*, стр. 363), да њихова ствар буде „сморљива ствар“ (*die stinkende Sache der Serben*), како каже Мајнеке, професор Универзитета у Фрајбургу („Nationalismus und nationale Idee“, у *Die deutsche Erhebung von 1914*, стр. 97), и да постоје песме које почињу речима: „Из Србије долази убиство... (Meuchelmord) („Oberländer Bote“ од Лераха, види Е. Росен: *Der grosse Krieg*, т. 1, стр. 201).

Стога српска политика не може бити друго до „подривачка делатност“, „бескрупулозан злочин кафанских политичара из Београда, „жеља Србије да постане велика сила (Grossmachtgelüste) коју је покушала да оствари завером и убиством“. Српска ствар је према томе „ствар кукавичких краљеубица“, Србија је „за мир у Европи оно исто, али сто пута горе, што и Мексико за мир у Америци“, јер „су рат изазвали кафански политичари“, а „њихове злочиначке завере су донеле ту несрећу“. То каже посланик Рајхстага Георг Готхајн и све то само у једном чланку („Das Schicksal Serbiens“ у *Hilfe* од 30. новембра 1916). Шта онда остаје другима да кажу? Лајтмотив је увек исти, само се ту и тамо незнатно мења. Једанпут је то „српска политика завере и убиства“ (Професор Шајман: *Die letzten Etapen zum Weltkrieg*, стр. 235) а други пут „српска подривачка делатност, која по начину спровођења сасвим јасно показује да потиче из граничних области европске цивилизације“. (Професор Кинцел: „Oesterreich-Ungarn in Vergangenheit und Gegenwart“, у *Zum geschichtlichen Verständnis des grossen Krieges*, стр. 116)

Такве реченице могу деловати запањујуће кад их први пут чујемо, али кад се често понављају оне више ништа не значе и претварају се у отрцане фразе. Уколико уз њих нема објашњења, оне јесу и остају само погрде.

Објашњења? Па зар историја не пружа чак и доказе? „Осим крви и суза има ли још нечег у српској историји?“

„Кад владара не убију, Срби га збаце са престола... Ето каква је Србија.“ „Та мала, безначајна и неприпитомљена држава запалила је пожар на целој земаљској кугли.“ „Београд је легло убица.“ У Србији „се народ досађује и живи у ишчекивању крвопролића и убистава“ (Страц: „Serbien“ у *Woche* од 23. октобра 1915). А Шajман, у већ поменутом делу (стр. 197) целу српску историју сажима у овој реченици: „Историја Србије је историја убистава владалаца и атентата у тој земљи и ван ње.“ Јер, како објашњава Шajман (стр. 198. и даље), у тој југословенској заједници (*Gemeinwesen*) монархистичка идеја не може да ухвати корена; пет стотина година историје раздваја ту државу и њене некадашње владаре који су је својевремено предводили и са којима је народ био једно. Тај народ сада следи идеал демократске и републиканске слободе. То је наравно велика несрећа за Србе али и за друге народе. „Крв проливена у Сарајеву и сени тамо убијених оптужују Србију, а убиство краља Александра и његове супруге, које још није освећено, васкрсава из прошлости, где су покушали да га закопају. Незамисливо је да Запад не добије задовољење које тражи за своја повређена морална осећања.“³ (стр. 210. и даље).

Дакле објашњење свих ових догађаја лежи ипак у нижој моралној вредности Срба. „Не треба заборавити да се на Балкану политички потези са крвопролићем још увек вред-

³ Да бисмо схватили какво је то чудно морално осећање које тражи задовољење, морамо знати шта је Шajманов идеал. „Цар и царица шаљу у рат све своје синове, престолонаследника и његових петоро браће, и сваки син иде на положај који му припада по рангу, као и други официри. И сви немачки принчеви се понашају као они. Или сами иду у рат или тамо шаљу синове, што годи осећању отаџбинске солидарности.

Са дивљењем слушамо приче о херојском држању царице мајке од оних који је виђају и знају. Да би јој помогла у добротворном раду, она је довела своју кћер, 'нашу принцзу', како је са поносом зову становници Берлина, војоткињу од Брауншвајга, која је као и милиони других жена отпратила у рат вољеног мужа. И престолонаследница Цецилија нам својим примером показује какве су данас дужности жене; и она је омиљена у нашем народу. Заиста, онај ко данас тражи себи узор, треба само да се угледа на нашу царску кућу.“ (стр. 248 и даље).

нују сасвим другачије него код нас. То нарочито важи за Србију.“ „Није чудо што један народ, који по традицији има крвнички однос према сопственим династијама, пуца и баца бомбе на стране владаре. На Балкану... политичко убиство још не подлеже моралном суду.“ (Рохрбах, доцент трговачке школе у Берлину: „Die serbische Untat und die politische Lage“, у *Das groessere Deutschland* од 11. јула 1914.) „Али историја свима суди (*Die Weltgeschichte ist das Weltgericht*)“, пише један војник својим родитељима (*Briefe aus dem Felde*“, 1914–1915, у издању професора др О. Пниовера, итд., стр. 782). „Ту бесрамну земљу стотине немачких батерија сада засипају кишом челика.“

Какав народ, такав и краљ: народ убица има на свом престолу „банду убица“ (професор Енгел: *Ein Tagebuch*, т. III, стр. 889). На српском двору краљ се не понаша краљевски. Он само покушава да се угледа на праве краљеве али му то не успева: ето какав је београдски Конак. (Новак: *Hoetzendorfs Lager*, стр. 67 и 698.) Краљ је иначе лењ (Демерт: *Der serbische Feldzug*, стр. 11), и не само да је злочином дошао на престо него је, навукавши одору попрскану крвљу (*blutbefleckt*, стр. 13), и Србију гурнуо у море крви и суза (Гангхофер, романописац: *Bei den Heeresgruppen Hindenburg und Mackensen*, стр. 110). Осим тога има разлике између, са једне стране српског народа и, са друге стране, официрске клике (*Offiziersmeute*), подмитљиве владе и краља, који истовремено подсећа на Ричарда III и на Малволија (стр. 175).

Наиме, код Срба уопште није реч о народном уједињењу, што би се у први мах могло помислити. Истина је сасвим обрнута. У ствари реч је о следећем: династија нема корен у народу, њу становништво мрзи. Ово сазнање тешко је погодило немачке и аустријске официре, који су у то могли да се увере, откако је Србија окупирана.

Да би се одржали на престолу, Карађорђевићи су морали да лако запаљиве страсти усмере изван земље. Тако су у Босни и Херцеговини, приликом њене анексије, изазвани сил-

ни немири. Ти немири нису имали никакве везе са правим народним покретом. Напротив, њих су подржавали српски двор и министри, пратили су их бројни злочини, а све се плаћало страним новцем. Другим речима, била је то сплетка која је служила циљевима нечије освајачке политике. Позивање на национално право било је обична реклама. Један краљ скоројевић, опијен својим неочекиваним успесима, веровао је да ће се окитити ловорикама највећих победа: јуче је освојио Македонију а сутра је хтео да уништи Аустрију. (Професор Давидсон: „Überspannung und Wiedergang des Nationalitätsprinzips“, у *Europäische Staatsund Wirtschaftszeitung* од 11. маја 1916.) Немци су мало разочарани што један Швајцарац пише да је то чудовиште од краља поуздан, честит човек и помало слабић, сиромашан, штедљив и наглув, више добар отац а мање прави владар (Хофер: *Die Keime der grossen Kriegen*, стр. 144).

б) РОМАНТИЧАН НАРОД

Историја Србије је застрашујући (grauenvoll) низ завера, устанака, прогонстава, смртоносних атентата, претњи, пљачкашких похода. Али, Демерт нам за то даје објашњење. „Таква је судбина тог народа, који је паметан, славољубив, немирног духа али бескарактеран, несамодисциплинован, народа који политику не схвата (Augenmass) на Бизмарков начин, као вештину могућег. Том народу не недостаје способност, смисао за уметност, разумевање за социјалне, економске и цивилизацијске захтеве савременог доба, али дух српског сељака, немиран, подложен утицају и колебљив, ишао је наруку демагозима жељним власти и новца.

Природна интелигенција, ватрено родољубље, славољубивост могли су помоћи српском народу да својој земљи обезбеди сигурно и утицајно место у Европи, напредак и велико богатство. Мало је крајева у Европи који се по лепоти и плодности могу мерити са Србијом.“ (стр. 14)